

Sloboda i istina

Pitanja slobode i istine ne mogu nikada da postanu staromodna. Pri promišljanju čoveka i njegovog mesta u svetu ne mogu se zaobići ni sloboda ni istina. Druga stvorenja ne pokušavaju da izbegnu nužnost, a čovek može da teži da bude slobodan. Tamo gde postoji sloboda je i istina (ubi libertas, ibi veritas). Biće može da bude izraženo samo preko čoveka, ali čoveka koji nije uništio mogućnost da stremi slobodi i bude u nekom dodiru s njom. Samo čovek koji teži slobodi može zaista da se upusti u avanturu saznavanja i da oseti savest kao glas slobode. Bez slobode nema ni traganja za smislom ni vrednovanja. Vrednija od zlata je sloboda koja se ne može kupiti ni za svo zlato sveta (non bene pro toto libertas venditur auro). Za zlato se uvek nađe kujundžija, ali se za slobodu ne može uvek naći čovek, koji doista i ne živi ako je sasvim odvojen od slobode.

Šta je sloboda? O njoj se često i mnogo priča, ali se retko razmišlja šta ona doista jest. Može li to čovek uopšte da sazna? Da bi se koliko toliko dokonalo šta ona jest, potrebno je uporediti je s nečim drugim. Razjašnjenje je traženo u vezi slobode s nužnošću, redom, vrlinom, moralom, pravdom, zakonom, političkim delovanjem. Govorilo se o slobodi biranja i odlučivanja, slobodi delovanja i slobodi volje. Kada se radi o filozofskom pristupu slobodi, zanimljiva je i njena veza s istinom. Iza nje se pomalja i odnos prema suštini, odnosno otvara se mogućnost govora o biću, pa bi priča o slobodi možda tu mogla da počne.

Šta je to što čoveka celog života može da privlači slobodi i istini, a šta je to što ga od njih uvek odbija? Istina i sloboda su kao niti klupka koje čovek stalno zapliće i raspliće i koje mogu i da se zamrse ili prekinu. Ali i čovek može u njima da se zapetlja i izgubi. Još su Grci smatrali da istina voli da se skriva. Po Hegelu, stvar jest pre nego što postoji. Da li i sloboda i istina jesu pre nego što postoje? One se odnose na biće koje zaista jest, ali koje bez čoveka ne može da se pomoli, pa ih bez čoveka

uopšte i nema. Može li čovek da izdrži teret istine i slobode? On je u svetu u kome se nikad ne poklapaju suština i pojava, u kome napetosti između suprotnosti mogu da budu tolike da dovede u pitanje i postojanje čoveka i sveta. Sloboda se ne može shvatiti odvojeno od neslobode, ni istina odvojeno od neistine. Ukupna istina se ne iscrpljuje činjeničnošću, tačnošću i delimičnim istinama, nikad se potpuno ne zna.¹⁾ Ukupna sloboda se ne zaokružuje raznim naslućenim, nazretim ili osvojenim slobodama, nikad se sasvim nema. Ovo bi moralo da se shvati i prihvati, nekako izrazi i upotrebi. Svako ima svoj životni put, ali svaki put ne vodi slobodi i istini. Ljudi ne bi smeli nikada da odustanu ni od istine ni od slobode, jer bi time odustali i od ispunjenja svojih mogućnosti, odnosno odrekli bi se potvrđivanja da su ljudi. Ovo lepo zvuči, ali je izgleda većina uvek spremna na identifikovanje s onim što je unosno i politički konjunktorno, a često i na mimikrijsko "urlanje s vukovima", u kome nema obaziranja na istinu i slobodu. Ako je političarima posao da lažu, kako je primećivao Ortega I Gasset, zašto bi ostali prihvatili da stalno žive u laži?²⁾ Mnogi političari najradije deluju na ulici. Vole i da sede u televizijskom izlogu, ali mrze udaljenost od javnosti. Svima se obećavaju, sa svačim su saglasni, mogu sa svima, ali bi možda valjalo težiti politici koja ne liči na prostituciju. Da li političari treba da ispituju istinu? Do istine o politici, u kojoj vlada neizvenost a ne nužnost, ne može se doći upotrebom formalne logike, već samo pomoću topike, dijalektike i drugih metoda prilagođenih verovatnom zaključivanju.

Pitanja o istini i slobodi su na početku evropske istorije. Grci se nisu posebno bavili slobodom. O njoj nema reči kod Platona i Aristotela. Izgleda da su smatrali da su jednakost pred zakonom, jednak pristup odlučivanju i jednaka mogućnost govorenja preduslovi slobode. Samo jednaki mogu da razmišljaju i o dobrom životu i o istini. Građanin POLIS-a koga ništa ne sprečava da bude jednak s drugim građanima može potpuno da

1) Po Liotaru, ne postoji univerzalna istina, već samo "male priče".

2) Ortega y Gasset, J., *El Genio de Guerra y la Guerra Alemana*, u: *Obras Completas, II (El Espectador 1916-1934)*, šesto izdanje, *Revista de Occidente*, Madrid, 193

učestvuje u punom životu zajednice, odnosno, kako bi se kasnije reklo, može da bude slobodan. Grci su slobodu tražili u mogućnosti učestvovanja, a ne u nezavisnosti. Nikad nisu doista učestvovali svi koji bi mogli, pa su Grci osećali da je potrebno razjasniti kako se stiže do ispunjenja mogućnosti slobode. Pitali su se da li je do slobode i istine najbolji put reči, put saznanja ili put delovanja. U laži nisu "kratke noge". Mnoge laži dugo traju.

Bez pitanja o istini i slobodi Evrope ne bi ni bilo. Evropa je bila verna sebi kada je obnavljala ova pitanja, a gubila se kada ih je zanemarivala. Na sreću, dosad je uvek postojao neki podzemni tok koji je pomagao da se svest o slobodi i istini sasvim ne izgubi. Ima i drugih pitanja vezanih za Evropu. U mitskoj priči je Zevs lepoj feničanskoj devojci Evropi koju je silovao, poklonio neuporediv nakit i koplje koje ne promašuje. Sloboda i istina se ne spominju, a nakit i koplje se mogu tumačiti i kao težnje ka manipulisanju istinom i ka bogatstvu i moći koji poništavaju slobodu. Po mnogima se Evropa ne može razumeti bez ovih težnji. Moć Evrope je možda nastala oslanjajući se pre svega na njih, ali pravi duh Evrope ipak ne može da bude izveden iz njih. Tokom evropskog razvoja često se više računalo s korisnošću i uspešnošću, težilo ovladavanju stvarima i ljudima, ali nikad nisu sasvim zaboravljane istina i sloboda. Da li su u savremenom svetu, izgrađenom na evropskom temelju, korisnost i uspešnost konačno preovladale, odnosno da li su zaboravljeni osnovni evropski koreni?¹⁾ Ako je tako, ušlo se u posleevropsko razdoblje, carski put u ništavilo. Smemo li da se nadamo da svetlolika Evropa još nije mrtva i da će se u njoj naći snaga i za obnovu pitanja o slobodi i istini koja mnogi smatraju nesavremenim?²⁾ Može li osvrt na svoju istoriju da izbavi Evropu?

Možda *nužnost* ne sluša ubeđivanja, kako kaže Aristotel u

1) U Ekoovom romanu "Ime ruže" se spominje da jedina istina glasi: naučiti kako se osloboditi bolne strasti za istinom. Možda su strast za slobodom i za istinom čvrsto povezane. Da li je onaj u kome više uopšte nema ovih strasti spreman da umre?

2) Priča o istini i slobodi neodvojiva je od filozofije, čak često i od životnog udesa pojedinih filozofa. Sokrat je, možda najviše svojim životom, pokazao da se sloboda ne može svesti na znanje. Možda je danas najvažnije da mnogi shvate da su religija, nacija, klasa, partija nesigurni putokazi ka istini i slobodi.